

Debatt

ANDERS MARTINSSON:

Vår akademiska pizzeria

Kvalitetsbedömningens dekadans och internationalismens baksida vid universiteten

Det kan vara på sin plats att betona att inte allt varit av ondo ifråga om de reformer och deformationer som förekommit inom universitetsvärlden under de senaste decennierna.

Då det gäller den lärdomsmässiga sidan av forskarkarriären har vi exempelvis sluppit den obligatoriska monolitiska doktorsavhandlingen, som ersatts av mera moderna och realistiska redovisningsformer för forskningsresultat. I tidig ensidighet glömde man därvid bort i alla vrår i universitetsbyråkratin att monografin fortfarande är en lämplig avhandlingsform inom vissa ämnen, en uppfattning som faktiskt fått stöd genom lagstiftningens senaste växlingar.

Även på den anställningsmässiga sidan av forskarkarriären har man kommit bort från monoliter och tegelstenar. Ifråga om professurer var dessa resultatet av sex månaders sakkunnigmöda, ofta med lika många månaders administrativa preludier och postludier. Numera får tjänsteförslagsnämndens tre särskilda ledamöter (begreppet "sakkunnig" finns inte längre i lagen) skynda sig ordentligt, om ett förslag till regeringen skall kunna avges inom fyra månader, och utlåtandena har mera av syntes över sig. Den sökande skall tom själv hjälpa till med en sådan (i Lund föreskrivs uppsatsform), men så långt som till en grundlig, tillbaka- och framåtblickande anställningsintervju har man inte sträckt sig inom det svenska systemet.

En tredje välkommen innovation är den ökade internationaliseringen inom forskning och utbildning på alla plan. Jag skall här lämna åsido alla i och för sig intressanta och kritiska aspekter på utländska studenter i relation till vårt helt slutna

antagningssystem och koncentrera mig på internationalismens återverkan på forskarnas examens- och anställningskarriärer.

Den som vid ytlig läsning av det följande hoppas finna hets mot utlänningar eller speciell folkgrupp bland dem, har i grunden fel, och för detta ställer jag hela min verksamhet på det internationella utbyttets fält som garanti. Vad jag däremot vill bringa under debatt är den svenska akademiska världens säregna flathet gentemot ökad internationalism och exploatering av vår akademiska arbetsmarknad. Den är både karikatymässig och skadlig. Det kan inte uteslutas att den speciellt frodas i den krets av geologiska och biologiska ämnen som jag bäst kan överblicka, men de nedan skildrade förhållandena är åtminstone spridda genom hela naturvetenskapen i vidaste mening. Företrädare för mera nationellt präglade ämnen behöver inte alls känna igen sig.

Vad som förlorats i hanteringen är den formidabla inre kvalitetskontroll som var förbunden med det gamla systemet ifråga om både lärdomsprov och akademisk anställning. Trots universitetslagstiftningens alla snabba kast, från statuterna över stadgan till förordningen, kvarstår titulärdocentens skyldighet att vara fakultetsopponent. Han utnyttjas alltmera sällan. Annars står det inget om vem som skall vara opponent.

Vid disputation inför fakulteten löpte hela kretsen av kolleger i landet till, och extraopponenter sörjde för att inga luckor fanns i de väl förberedda opponenternas kritik. Betygsnämnd och fakultet eller sektion vägde disputanden på guldväg under det akademiska samhällets argusögon. Med nuvarande begränsade och sena distribution av avhandlingar och efter nedbrytningen av kommunikationssystemet på fakultets- och sektionsnivå inom den

nya organisationen finns ofta i realiteten inte ens offentlighetsmomentet i disputationen kvar.

Vid anställning som akademisk lärare – och vi kan behålla professorn som exempel – var engagemanget och kontrollen av liknande karaktär. Ursprungligen härskade till och med den uppfattningen att inte ens sakkunnigutlåtandena kunde läsas av automatiskt som en serie mätare, utan deras bärkraft måste prövas. Med tilltagande specialisering och avtagande kännedom om grannämnerna blev givetvis fakultet och sektion allt mindre kompetenta instanser för den vetenskapliga kvalitetsbedömningen, men något av vaksamheten, omsorgen om lärarkårens konsolidering och det karriärmässiga rättspatoset fanns kvar till slutet. Fifflets principer eller följder fanns fastlagda i detaljerade protokoll och kunde bemötas av sökande som var tillräckligt aktiva och habila. Alla de goda egenskaperna hos fakultet eller sektion kan givetvis finnas i en tjänsteförslagsnämnd, utöver studentintressena att professorn skall ha låga tentamenskrav och vara fin på att skriva svenskspråkiga kompendier samt arbetstagarintresset att han skall vara hygglig med ledigheterna och fritiden. Vad gott som kan finnas i tjänsteförslagsnämnden tränger dock inte fram till den akademiska omvärlden.

I fråga om tjänsteförslagsnämnd föreskrivs faktiskt att de tre sakkunniga för professur företrädesvis skall vara från de nordiska länderna. Numera prövas dessutom exempelvis docentkompetens och forskningsrådstjänst på motsvarande nivå av en eller flera sakkunniga, och man stannar sannerligen inte inom Norden. När det gäller opponentskap vid disputation finns heller inga begränsningar.

Kort sagt har följden blivit att man satt i system att förbigå svensk expertis och anlita sakkunniga som i kraft av sitt blotta

utlänningskap uppfattas som kompetentare och objektivare. Inom universiteten har det ägt rum en egendomlig parallellutveckling till vad som samtidigt hänt inom restaurangerna, eller rättare sagt inom den något enklare utspisningsbranschen: För att inrätta eller förestå en pizzeria var det åtminstone i början viktigare att man var italienare än att man kunde laga mat.

Uppfattningen att den utländske opponenter eller sakkunnige skulle vara mera objektiv och oberoende är en chimär. Tvärtom blir han ofta utsedd på grund av speciella bestående kontakter, och under alla förhållanden har naturvetenskapen blivit så internationell att de närmaste beroenderelationerna upprättas mellan punkter långt ifrån varandra på jordklotet.

Ett förhållande är dock generellt: Även om den utländske opponenter eller sakkunnige har vistats någon tid i Sverige, har han inte begripit mycket av det svenska akademiska systemet. Detta skiljer sig numera så starkt från resten av världen att våra nordiska grannar är minst lika desorienterade som egentliga utlänningskar – i Danmark och Norge har examenskarriär och mellantjänster egentligen aldrig haft någon större likhet med det svenska systemet.

Den vanliga följden är att den inbjudne sakkunnige är helt beroende av sina värdkontakter och av de för omvärlden helt fördolda instruktioner om svenska förhållanden och uppdragets natur som kan ha lämnats i sammanhanget. Ofta blir den inbjudne så oberhärskat smickrad av det nimbusmättade internationella uppdraget att utlåtandet eller oppositionen levereras i form av panegyrik, och frågan är om något uppdrag i denna sfär lett i annan riktning än vad som förväntats.

I den grupp av ämnen som jag själv kan överblicka mot min utbildningsmässiga bakgrund är det utan tvivel så att den

utländska oppositionen blivit standardskapande. Det var nog alldeles riktigt, om man vid införandet av doktorsexamen till ersättning för doktorsgrad siktade på den välkvalificerade licentiatavhandlingens nivå, ungefär vad som fordras av en någorlunda representativ Doctor of Philosophy på det internationella planet. I mitt eget ämne stabiliserade sig under fjolåret minimiprestationen för en doktor klart på den tidigare kandidat- eller magisteruppsatsens nivå. Opponenten var utifrån, och avhandlingen distribuerades post factum.

Det ligger nämligen i sakens natur att det är minimiprestationen som är i hög grad standardskapande, och även utan pizzaopposition föreligger ett starkt tryck på examinatorerna att utdela doktorsexamen på basis av genomgångna kurser, avsutten normalstudietid och blotta förekomsten av en avhandling. När en sådan ordning etableras i en grupp eller vid ett lärosäte, är det inte lätt för en annan examinator att hålla en doktorand kvar i dyrbara akademiska studier för att fullborda vad som examinatorn bedömer som en godtagbar avkastning av fyra års normalstudietid.

Jag känner inte till ett enda fall då den utländske opponenter inte varit en medlöpare i detta system. Då det gäller den svenska doktorsavhandlingen har vi verkligen lyckats att inom Sveriges gräns erövra Greifswald åter.

När det gäller akademiska lärarbefattningar är resultatet inte kvalitetssänkning på samma blåtanta sätt som inom examenssystemet, åtminstone inte på poster som bedöms av mer än en sakkunnig. I stället används de utländska sakkunniga i ett annat sammanhang.

Före eventuell återbesättning av akademisk lärarbefattning skall det ske "omprövning av tjänst". Då blomstrar numera ett system av manövrer för att ge tjänstens

benämning eller ämnesbeskrivning en sådan formulering att viss intressegrupp eller potentiell sökande kommer att passa in i kostymen. Det är sedan lätt att med alla de just skildrade instrument som utländskt sakkunskap erbjuder fullborda processen. Detta är i vissa ämnen mycket vanligt.

Någon gång kan man vara negativ och definiera bort en sektor av ämnet. Den just nu vakanta riksmuseiprofessuren i kryptogambotani är som sig bör inriktad på systematik (taxonomi), som sägs anknyta till en rad andra botaniska discipliner, bl a ekologi, som just bereds ett genombrott på bred front vid museet. Men den som lusläser ledigförklarandet finner att det bara är den mera fysiologiskt betonade autekologin som får vara med i kryptogambotani. Synekologin, organismernas relationer till varandra i samhällen, en gammal svensk paradvetenskap som kräver större bredd och djup i systematiken än alla uppräknade anknytningar, får inte vara med.

Det krävs inte ens att den utländske sakkunnige som skall tillrättalägga fallet är i vetenskaplig mening sakkunnig. Denna artikel skrivs inte helt i oträngt mål. För en tid sedan tillsattes efter besvär rådsforskartjänsten i prekvartär mikropaleontologi. Trots förekomsten av tung expertis inom landet anlätade man två sakkunniga från utlandet. Den från England, närmast en provinsgeolog utan några som helst egna forskningsmeriter rörande fossila mikroorganismer men klart utsedd för att sörja för viss sökande, hade omedveten om den svenska offentlighetsprincipen inte bara brett belyst sin inkompetens utan även sin försumlighet att ta del av insända handlingar och sina speciella relationer till avsedd kandidat. Utbildningsministern försäkrar därför i regeringens besvärslag att utnämningen baserats endast på den andre sakkunniges utlåtande, som i

sak men med mindre utrymme kritiserats lika tungt i besvären. Denne, från Tyskland men med svensk bakgrund, hade nått fram till önskad kandidat på annan väg, nämligen genom att oombedd förklara en sökande professorskompetent och därmed snarast övermeriterad men samtidigt fränkänna honom hemortsrätt inom mikropaleontologien. Till saken och de ouppmärksammade besvären hör att både den sakkunnige och den eliminerade sökande till stor del vunnit sin ställning som mikropaleontologer inom samma specialområde!

Om en svensk skall vara sakkunnig för professur, krävs det normalt att han själv befordrats till samma nivå, men detta gäller ingalunda för utlänning. Inom Norden duger redan en dansk gymnasieläroverk eller statsgeolog bra, och helt nyligen var en engelsk lägre museitjänsteman i Norge på förslag. Det förekommer att forskare som varit i Sverige eller Norden i lärjungeställning senare på befordrat eller obefordrat stadium anlitas för tjänstetillsättning i sina värd- och lärarkretsar.

Sina yttersta triumfer firar den svenska akademiska flatheten inför de utlänningar som i enlighet med den nya internationalismen vinner lärostol i Sverige. En del av dem börjar då utnämningen väl fullbordats ställa villkor för att tillträda sin post, av ett slag som ingen svensk skulle kunna drömma om att presentera i inländsk eller utländsk tjänst.

Geologiska institutionsstyrelsen i Stockholm har alltsedan utnämningen av den amerikanske professorn i allmän och historisk geologi för nitton månader sedan brottats med problemet att denne varit helt inkommunikativ och haft tjänstledighet under hela läsåret. Nu i elfte timmen har han ställt som villkor för sitt tillträde att tjänsten inskränks till fyra månader, fördelade på början av de två terminerna och kombinerade med två månaders avlönade

ferier. Nuvarande tjänster i USA skall behållas, och doktorander och lärare skall pendla över Atlanten enligt en ekonomiskt svårgaranterad anordning.

Växtbiologiska institutionsstyrelsen i Uppsala har under lika lång tid haft samma problem med den holländske professorn i ämnet, som visserligen visat sig vid institutionen under några korta besök under läsåret men som inte velat gripa sig an institutionens intressen före sina egna fastighetsproblem och som ställt kravet att även hans hustru skulle anställas vid institutionen. För närvarande är ärendet på väg mot ett svensk-holländskt sambruk av något mindre drastiska proportioner än det svensk-amerikanska i Stockholm.

Man har skäl att fråga sig varför utlänningar accepterar akademiska lärartjänster i Sverige. Orsakerna måste vara strategiska eller sentimentala, knappast professionella och definitivt inte ekonomiska. De svenska nettolönerna för akademiker har hamnat i skuggan av de flesta kulturländers — till och med ett "utbyggt" danskt lektorat ligger bättre till än en svensk professur, och i Västeuropa ligger vi sämst till näst Italien, säger pressen. Inom ämnen med industrilöner flerdubbelt högre än universitetens blir läget för det akademiska forskarkallet lätt absurt — geofysik är ett bra internationellt exempel.

Men givetvis kan en svensk professur vara både en lätt tangerad språngbräda i karriären och ett privilegierat refugium. Den som inte är bekant med svenskt språk och lag blir givetvis i flathetens tecken satt på undantag ifråga om lägre undervisning och administration och får forska i osedvanlig ostördhet så länge han håller sig okunnig.

Internationalismen inom vetenskapen kan vi inte vara utan, men den svenska flatheten inför densamma är en tung belastning.